

פנינים משולחן רבינו הגאון

רבי אברהם גנחובסקי זללה"ה

פרשת ויחי תש"פ • גליון שם"ב

לע"נ הרבנית הצדקנית מרת אסתר הדסה ע"ה בת הר"ר רפאל יונה זצ"ל

אך לאידך גיסא לא תוכל לקיים השבועה ולהנשא לפלוני, דהרי איכא ספק איסור לישאנה, דהרי יש כאן גם ספק כיבוד אב, דדילמא איכא חיוב לשמוע להאב ואם כן לא חלה השבועה ואסירא לינשא. ומשום הכי יש לו להיות בשב ואל תעשה ולא ינשא לו.

חזינן דאע"ג דיש ספק שבועה, ומדינא דספק דאורייתא לחומרא חייב לקיים השבועה, מכל מקום דיינינן דחיוב מספק לא חשיב דבר המחוייב, וממילא אכתי איכא ספק חיוב כיבוד, דלגיסא דאין שבועה חל חיוב כיבוד אב.

שמעינן כהצד השני דלקמן, דאב שאומר לבנו שלא יקח ספק לולב, לא אמרינן דמכיון דאיכא ספק מצוה לא חל המצוה דכיבוד אב כלל ויטול הספק לולב, אלא אמרינן דאיכא ספק מצות כיבוד, דלהצד דאין כאן לולב אם כן איכא מצות כיבוד אב, ואם כן יהא בשב ואל תעשה.

ג. לאו כל כמיניה שתישאר עגונה

אמנם יש לעיין בפיסקא דמכתם לדוד, שאסר לה להנשא לו מחמת ספק כיבוד אב, אך הא גם לאחר לא תינשא מפאת ספק שבועה, ואם כן תהא עגונה וזה לאו כל כמיניה דהאב לצוותה, ואולי הא דניסת לאחר אין בזה יותר איסור מאשר אם אינה ניסת כלל, ואם כן תוכל גם להנשא לאחר. וצריך תלמוד.

יוכרח לדבר לשון הרע

הנה כתב בחפץ חיים (כלל א' סע' ה') דאפילו אם אביו שמחוייב בכבודו ובמוראו שלא לסתור דבריו, מפציר בו שיספר לו ענין פלוני ופלוני, והוא יודע שבתוך הספור "יוכרח" לבוא לידי לשון הרע או אפלו רק לאבק של לשון הרע, אסור להבן לשמע לצויו האב.

ויש לעיין מהו כאשר מסופק האם הסיפור יבוא לידי לשון הרע, והיינו כשמסתפק אם הדיבור שלו יביא להשומע ידיעה לא טובה על האדם שמדברים עליו.

ולכאורה משמע מדברי החפץ חיים דאסרינן רק אם יוכרח לספר לשון הרע, אמנם אם הוה רק ספק אם יבא לידי לשון הרע שרינן.

א. חילוק בין דאורייתא או דרבנן

הנה בפשוטו יהא חילוק בין לשון הרע ואבק לשון הרע, דאם יש חשש לשון הרע לא ישמע לו, דדמי להיכא דהאב אומר לו שיאכל ספק טריפה דספק דאורייתא לחומרא וודאי לא ישמע לו. אך אם מסופק אם יבוא לידי אבק לשון הרע דאסור רק מדרבנן, בזה נימא ספיקא דרבנן לקולא ואם כן ישמע להאב.

אמנם יש להעיר דמלשון החפץ חיים הנ"ל משמע דגם בלשון הרע גמור מותר בספק.

ב. האב אומר שלא יקיים ספק מצוה

הנה יש לדון מהו כאשר האב אומר לבנו שלא יקיים ספק מצוה, כגון שיש לו רק ספק סוכה או ספק לולב או ספק מצוה, והאב אומר לו שיכבדנו ולא יוכל לקיים הספק מצוה.

יוסף נשבע שלא לגלות

הנה כתב בפירוש ריב"א (עה"ת מ"ה א') דכאשר הוציאוהו השבטים את יוסף מהבור, הכריחוהו לישבע שלא יספר לאביו, וכן לאנשים אחרים, וכן שלא יחזור לבית אביו. [ולכאורה הוי שבועת אונסין, ויכול לחשוב בלבו שמתכוון שלא יספר רק היום, ואולי השבטים אמרו לו שיאמר בפירוש שלא רק היום, וצריך עיון בכהאי גוונא אם עדיין נחשב שבועת אונסין]. והנה צריך ביאור למה כל השנים יוסף לא שלח שליח להודיע לאביו שהוא עדיין חי. ובפירוש הרא"ש (עה"ת) מבואר שהאחים החרימו מי שיספר. ובמושב זקנים לבעלי התוספות מבואר שלא הודיע כדי שלא לבייש את האחים. ובפירוש ריב"א הנ"ל מבואר טעם שלישי, שיוסף נשבע שלא לספר.

ויש להקשות על פירוש הריב"א, דהא הוי שבועה לבטל את המצוה, ואינה חלה, שהרי יוסף היה מצווה במצוות כיבוד אב, וכל שכן שלא לצערו.

הנה יש לתרץ שיוסף סבר שמצווה בדין שבועה, אבל לא במצוות כיבוד אב, וכדאיתא במשנה למלך (הלכות מלכים) שגם קודם מתן תורה היו מצווים בדיני שבועה, אבל בשאר מצוות היו פטורים, ואע"פ שהאחים נהגו כישראל גם לקולא, מכל מקום במושב זקנים לבעלי התוספות בפרשת וישב מבואר שבזה יוסף חלק על האחים וסבר יוסף שדינם כבני נח, ואם כן אתי שפיר דלסברת יוסף דדינו כבן נח, אינו מצווה בכיבוד אב, ולא חשיב שבועה לבטל את המצוה. [עוד יש ליישב, דחייל השבועה בכלל, דהרי נשבע שלא לגלות לכולם].

נשבע הבת להתחתן עם פלוני

הנה דין הנ"ל דהנשבע לא לכבד את אביו הוה שבועה לבטל את המצוה, מבואר בהדיא בתשובות מכתם לדוד (להגאון רבי דוד פרדו, יו"ד סי' ל"ג ד"ה עד כאן) שכתב דהנשבע לא לכבד את אביו השבועה לא חיילא.

א. האב צווה שלא ישאנו

הנה דן בתשובות מכתם לדוד הנ"ל בגוונא דנשבעה הבת לינשא לפלוני, ואביה מוחה בה וצווה בפירוש שלא ישאנו, האם איכא בזה מצוות כיבוד אב לשמוע לאביה ולא לינשא לפלוני.

ומביא בזה פלוגתא, דבמהרי"ק (סי' קס"ו) כתב דכל שהיא הוגנת לו, אין כח ביד האב למחות, שהוא דבר השייך בצערא דגופא להניח לינשא לאשר חפץ בה. וכך העלה במהרשד"ם (יו"ד סי' צ"ה). ואם כן ודאי חיילא שבועתה. אמנם במהרש"ד (ח"א סי' קל"ה) פליג, דאם ציוה האב בפירוש לא לינשא לו, חייבין לשמוע להאב, ואפילו נשבע לינשא, נשבע לבטל את המצוה מיקרי ולא חיילא השבועה.

ב. ספק שבועה וספק כיבוד

מעתה כתב במכתם לדוד, דלחד גיסא איכא ספק חיוב לישאנה, דמכיון דאיכא פלוגתא אם חיילא השבועה, ממילא מספק חיילא השבועה, ואם כן מספק חייב לינשא לפלוני.

ג. לענין שבועה שאני

הנה יש לדון כעין זה לענין שבועה כנגד ספק, כגון בנשבע שלא יטול ספק לולב, האם חל השבועה מספק.

וצדדי הספק, מי אמרינן דכיון דמכח הספק חייב מן התורה לאכול מצה, מיקרי נשבע לבטל המצוה, ותו לא חיילא השבועה כלל. או דילמא אמרינן דמכיון דהוי רק ספק מצוה, אם כן חיילא השבועה עכ"פ מספק, והיינו דחל להצד שאינו מצוה, נמצא דנהי דאין כאן שבועה ודאי, אבל ספק שבועה מיהא איתא, וממילא יהא אסור לו לאכול המצה מחמת ספק איסור שבועה שדינו להיות בשב ואל תעשה. ויש לחלק דלענין שבועה באמת אזלינן בתר כלפי שמיא, ותחול השבועה מספק ולא יטול. אמנם מכל מקום לענין כיבוד אב יש לומר דכל שהוא נגד הנהגת התורה אין כאן כיבוד, והוה בכלל הדין דאב אינו יכול לומר לבן לעבור על דברי תורה.

ד. לא יעשה מנהג חסידות

הנה בערוגת הבשם (או"ח סי' י"ט) כתב דבמצווה האב לבן שלא יעשה מנהג חסידות, חיילא אמירתו. ובתשובות מהרא"ל צינץ דן דלא חייל. מעתה אם נאמר דלא חייל מכיון דגם לענין שבועה לבטל מידת חסידות חשיב שבועה לבטל את המצוה, אם כן היאך נאמר דבמצווה הבן שלא ליקח לולב שחייב בו מדין ספיקא דאורייתא, יחול צויו, הרי החיוב להחמיר בספק דאורייתא הוי יותר חיוב ממנהג חסידות. אך אין זו טענה מכרעת, דבלולב הוי רק מצד הספק. ואכתי צריך עיון.

ה. האב אמר להשאר בספק אהל המת

הנה נמצא דאם כהן נכנס באהל המת ונמצא בה רק ספק טומאה, והאב אומר לו להשאר, בזה ישאר בהאהל, דאם ילך יעבור בקום ועשה ואם ישאר יהא בשב ואל תעשה, אבל אם האב אומר להבן להכנס לספק אהל המת בשביל לכבדו, בזה לא יכנס. [וכל זה למה שהוכחנו כהצד השני הנ"ל מהמכתם לדוד (לקמן). וצריך עיון אם מוסכם].

מרגלית בתוך התפילין

הנה יש לעיין ביש לאדם תפילין ובתוכם מרגלית, ואינו יכול להסיר המרגלית מהתפילין, ונשבע שלא יהא המרגלית על ראשו, האם חיילא השבועה.

א. צדדי הספק

צדדי הספק, מי אמרינן דלא חייל השבועה, דהרי הוה שבועה לבטל את המצוה, דעל ידי השבועה לא יוכל להניח תפילין. או דילמא נימא דחייל השבועה, דהרי לא נשבע לבטל את גוף המצוה אלא רק על דבר המונע ממנו קיום המצוה.

ב. נשבע על מכשירין של מצוה

הנה יש לדון לענין מכשירין, כגון בנשבע שלא ישחוט בהמה וממילא לא יהא לו קלף לעשות תפילין. [כגון שאי אפשר בענין אחר להשיג תפילין]. ולכאורה שפיר יש לומר דלא חיילא שבועתו, כדהאריך בחקרי לב (ו"ד סי' פ"ז) דדעת הרבה קמאי דכשם ששבועה לא חיילא בנשבע לבטל מצוה, הכי נמי לא חיילא בנשבע לבטל מכשירי מצוה, ואייתי דמותשובות הר"ן (סי' ל"ה) מוכחא הכי, דהרי כתב דבנשבע לילך למקום אחר ואשתו אינה מסכמת לילך עמו, דהוה ליה נשבע לבטל את המצוה מכיון דיש לו מצוות אישות, אע"פ דהרי בעלייתו לארץ ישראל אינו סותר המצוה, רק מחמת דאשתו אינה מסכימה לעלות ממילא לא יוכל לקיים חובתו, ולא הוי אלא מכשירין.

אבל בחקרי לב (שם) דייק מתשובות הרשב"ש (סי' א' וסי' ב' וסי' ג') דסבירא ליה דלא כן, דכתב דהנשבע שלא לילך לארץ ישראל חיילא שבועתו, אע"פ דעל ידי שלא ילך מבטל המצוה דישוּב ארץ ישראל. [ודן הרשב"ש מהא דתנן "סוכה שאני עושה" הוה שבועה לבטל את המצוה, אע"פ דאינו אלא מכשירין, וכתב דלאו דוקא "עושה" אלא "שלא אשב" בסוכה].

אך יש לעיין אם נידון דידן דמי להתם, דהרי הכא אין המרגלית מכשיר לתפילין אלא רק מתלווה עמו, ואם כן נימא דלכולי עלמא

מי אמרינן דהרי ספק דאורייתא לחומרא ואם כן חשיב דהאב מצוה לו לעבור על דברי תורה ואין לשמוע לו.

או דילמא נימא דכל העוול הוא רק אם באמת יש כאן מצוה, ואם כן הוה ליה רק ספק עוול, ואם כן איכא גם ספק כיבוד אב, וממילא שיהא בשב ואל תעשה ולא יטול הספק לולב, כדי שלא יבטל עשה דכיבוד האב אע"פ שהוא רק ספק עשה.

מעתה להצד השני, אם נימא דמה שכתב בחפץ חיים שיוכרח לבוא ללשון הרע, איירי לא שהוא ידבר לשון הרע אלא שהאב ידבר לשון הרע, אם כן היאך נאמר ספיקא לחומרא ולא ישמע לאב לדבר עמו, הרי אם ידבר עמו יעבור על איסור רק בשב ואל תעשה דהאב יעשה האיסור, ואם לא ידבר גם יעבור על איסור דביטול כיבוד אב בשב ואל תעשה. [ואדרבה נימא דבזה שאינו הולך לאב מבטל בקום ועשה מצות כיבוד אב. אמנם אם ודאי ידבר האב, אין האב יכול לצוותו כנגד התורה כיון שיהא בזה ודאי איסור].

אך לאחר העיון אין הדברים נכונים, דלהצד שהאב ידבר לשון הרע, הרי הוא מכשיל האב, ואם כן יש כאן ספק לפני עוור בקום ועשה, ואם כן גם בספק אין האב יכול לצוותו לעבור בקום עשה על ספק לפני עוור.

ג. בידו להפסיק הלשון הרע

אלא יש לדון לבאר דברי החפץ חיים, דאיירי באופן שבאמת בידו להפסיק הדיבור, והלכך בספק ידבר על הענין ואם יראה שבא לכלל לשון הרע יפסיק, משא"כ בודאות מכיון דודאי יהא לשון הרע אין לו להתחיל לדבר כלל.

ד. חשש לשון הרע

אמנם יותר נראה דמה שכתב החפץ חיים "יוכרח" הוא לאו דוקא והכוונה שיש כאן חשש לשון הרע.

אך לפי זה באבך לשון הרע אמאי אסרינן הא הוי רק ספיקא דרבנן. ויש לומר דלצדדין קתני, דלענין לשון הרע גמור אסור גם בספק, ולענין אסק לשון הרע אסור רק בודאי.

[אמנם לפי מה שכתב בתשובות פני יהושע (ח"א חו"מ סי' ט') אתי שפיר בפשיטות, דהרי כתב דהמכשיל באיסור דרבנן עובר בלפני עוור דאורייתא, דהרי הכשילו בעבירה שיענש עליו בגיהנם. וכך כתב במנחת חינוך (מצוה רל"ב). ועוד עיין בתשובות מהרש"ג (ו"ד סי' ג) ובאחיעזר (ח"ג סי' ס"ה סק"ט) מעתה לפי זה גם לענין אבך לשון הרע עובר בלפני עוור דאורייתא, ואם כן אסור גם בספק].

מצווה האב לבטל ספק מצוה

הנה יש לעיין בנידון הנ"ל, כאשר האב אומר לבנו שלא לקיים ספק מצוה, כגון שיש לו רק ספק סוכה או ספק לולב או ספק מצה, והאב אומר לו שיכבדנו וכך לא יוכל לקיים הספק מצוה.

א. צדדי הספק

צדדי הספק, האם נימא דכמו דלאו כל כמינייה דאב לצוות בנו לעבור על דברי תורה, הכי נמי לאו כל כמינייה דהאב לומר לבן שלא יקיים ההלכתא של ספיקא דאורייתא לחומרא.

או דילמא נימא דכל העוול הוא אם באמת יש כאן מצוה, ואם כן הוה ליה רק ספק, וממילא שיהא בשב ואל תעשה שלא יבטל עשה דכיבוד האב, אע"פ שהוא רק ספק עשה דכיבוד אב.

ואם האב מבקשו לבוא אליו, שיעשה מה שירצה, דאו יעבור על ספק כיבוד אב, או יבטל הספק מצוה.

[ואולי נימא דיעשה רק כיבוד אב, דבזה שאינו הולך לאב מבטל בקום ועשה מצות כיבוד אב, משא"כ במבטל הספק לולב הוי רק בשב ואל תעשה].

ב. בין אדם למקום עדיפא

אך אם כיבוד אב ואם הוה מצוה בין אדם לחבירו, בזה יש לומר דמצוה דבין אדם למקום עדיפא ממצוה דביים אדם לחבירו, [כמו שיש ללמוד מרמב"ן בבא מציעא ל' א'], ואם כן יקיים הספק מצוה. וצריך תלמוד.

חיילא השבועה.

ג. מסברא הוה נשבע לבטל המצוה

אמנם אע"פ שאין ראייה מדברי הר"ן הנ"ל, מכל מקום מסברא יש לומר דגם האוסר המרגלית שתהא על ראשו הוה נשבע לבטל המצוה, אע"פ דאינו אלא דבר המתלווה להמצוה.

וכמו כן בגוונא דנשבע לעזוב העיר דאמרינן דהוה נשבע לבטל המצוה של שעבודי אישות, גם אם ישבע שלא ליהנות מקרקע העיר חשיב נשבע לבטל את המצוה.

מכל מקום לדעת הרשב"ש הנ"ל דשבועה חיילא על מכשירין, אינו כן אלא בהך דמרגלית תחול השבועה דלא עדיף ממכשירין, וכמו שכתב בחקרי לב דהך דנשבע לעזוב עירו וממילא לא יקיים שעבודי אישות, דלדעת רשב"ש תחול השבועה.

ד. נשבע שלא להיות שליח ציבור

הנה בתשובות תשב"ץ (ח"ב סי' קס"ג) נשאל על אחד שנשבע שלא יעבור לפני התיבה, האם השבועה חלה, והשיב, דאף ששבועה חלה על מצוה דרבנן ותפילה הוי דרבנן, אבל כאן שהשבועה היתה שלא לעבור לפני התיבה נראה שהיא מצות עשה מן התורה, שהרי עובר לפני התיבה כדי להוציא הרבים ידי חובתן בדברים שבקדושה שהוא מן התורה, שהרי בדברים שבקדושה אמרינן בגמרא ברכות (כ"א ב') מנין שאין היחיד אומר קדיש וקדושה, שנאמר 'ונקדשתי בתוך בני ישראל', כל דבר שבקדושה אין יכול לאומרו בפחות מעשרה. נזכמו כן לעבור לפני התיבה הוה דאורייתא מחמת קריאת התורה, שהוא מצות עשה מן התורה היא, שאפילו ברכת התורה לפנייה היא מן התורה, וכיון שלעבור לפני התיבה יש בו מצוה מן התורה להוציא הרבים בדברים שבקדושה, אם כן הנשבע שלא לעבור לפני התיבה הוה כנשבע שלא לאכול מצוה של מצוה שלא חלה עליו שבועה וחייב לאכול מצוה.

ולכאורה הא יחול בכולל על שאר חלקי שמונה עשרה, וכמו שנשבע שלא לאכול ענבים ואחר כך נשבע שלא לאכול תאנים וענבים, דחיילא שבועה השניה בכולל אע"פ דשבועה השניה הוה רק על תאנים וענבים ביחד.

אך אם נימא דבנידון דידן דמרגלית בתפילין לא חיילא השבועה על המרגלית, מכיון דאז לא יוכל להניח תפילין, אתי שפיר דינא דהתשב"ץ, דהכי נמי נימא דלא חיילא השבועה גם על שאר חלקי השמונה עשרה, דהרי אם לא יהא שליח ציבור בשאר חלקי שמונה עשרה, גם לא יהא שליח ציבור לקדושה, ונמצא מבטל המצוה דאורייתא.

שבועה לגרום שלא יהא מצוה

הנה בגוונא דשבועה אינה חלה לגרום שלא יהא מצוה, אם כן הכי נמי לא תחול כשהוא מונע המצוה. אמנם חזינן לא כך. ויש לדון בזה בכמה גווני:

א. נשבע להכניס המרגלית לתפילין

הנה אם אין לו אלא מצוה אחת, וישבע לזרוק המצה לים, הא לא תחול השבועה, וכדחזינן בתשובות הר"ן הנ"ל שנשבע שלא יהא בעיר דלא חלה השבועה, דהוה נגד שעבודי אישות, דעל מנת לקיים שעבודי אישות צריך שיהא בעיר, והכי נמי על מנת לקיים המצוה דאכילת מצוה צריך שיהא לו מצוה.

מעתה כשם שאם המרגלית היתה באפי נפשה ונשבע שלא תהא על ראשו דחיילא השבועה על הדבר הרשות, אם אחר כך ישבע להכניס המרגלית לתפילין לא חלה השבועה, דהוה כנשבע להוציא התפילין מחוץ לעיר דהרי אם המרגלית תהא בתפילין הא לא יוכל להניחם, אם כן הכי נמי שנשבע לכתחילה על המרגלית שבתפילין שלא יהא על ראשו, דמי להא ולא יחול השבועה.

ואם כן צריך עיון הא דהוכחנו מדברי הגרע"א (הבאנו לקמן) דחלה השבועה, דהרי מאי שנא מתשובות הר"ן.

ב. נשבע לעשות קונם

אך אינה ראייה, דהנה אם ישבע לעשות קונם על המצוה, יש לומר דלא חיילא שבועתו, [להסוברים דלא מהני שבועה גם על מכשירין], אע"פ דקונם חל לבטל המצוה כיון דחייל על החפצא. חזינן דאע"ג דהשבועה לעשות קונם לא חייל מכל מקום הקונם עצמו חייל.

מעתה אף אם שבועה להכניס המרגלית לתפילין לא תחול, מכל מקום אכתי יש לומר דנשבע על המרגלית שבתפילין שלא יהא על ראשו, תחול ולא הוה שבועה לבטל את המצוה. [א"י. היינו דבנשבע להכניס בהתפילין המרגלית שנאסרה, הוה שבועה על פעולה בתפילין שיבטלו מהמצוה, והוה כנשבע להוציא התפילין מחוץ להעיר, משא"כ בנשבע רק על המרגלית אינו שבועה על התפילין כלל, רק מכיון שמונח המרגלית בתפילין ואינו יכול להסירו ממילא יתבטל מהמצוה].

ג. ישבע להשבע בכולל

כמו כן לענין כולל דחיילא השבועה לבטל את המצוה, מכל מקום אם ישבע להשבע בכולל לבטל המצוה, יש לומר דלא תחול שבועתו, דהוה ליה נשבע לבטל את המצוה.

ד. נשבע בכולל להשבע בכולל

הנה אף אם ישבע שיעשה שבועה בכולל לבטל המצוה, דכתבנו דלא יחול דהוה לבטל המצוה, לכאורה אף בכולל עוד דברים לא יועיל, דהרי כתבו תוספות בשבועות (כ"ד א' ד"ה אלא) דהאי דינא דכולל הוה רק לענין שב ואל תעשה, אבל לא לענין קום ועשה כגון בנשבע לאכול נבלות ושחוטות.

אבל באמת לא ברירא פרט זה, דהרי אם ישבע לזרוק לים המצה שיש לו, לא תחול השבועה, להר"ן הנ"ל דגם על מכשירי מצוה לא חיילא. והשתא יש לעיין אם ישבע לזרוק לים מצוה ועוד דבר, דבאמת יש לומר דחייל בכולל, כיון דהנידון של זריקת מצוה לים דאסרינן ליה אינו מחמת דהוה עבירה בקום ועשה אלא רק מפאת דבזה יבטל המצוה דמצוה בשב ואל תעשה, ואהא מהני כולל. והכי נמי בנשבע בכולל לעשות שבועה בכולל לבטל את המצוה, נימא דמבטל בשב ואל תעשה וחלה שבועתו בכולל.

ה. נידון דאור שמח אם הוה קום ועשה

הנה תליא בנידון האור שמח (פ"ה מהל' שבועות י"ח, ועוד עיין פט"ו מאכל"א הי"י ד"ה ולכן) דאיייתי דברי מחנה אפרים (הל' שבועות סי' ח') דאם נשבע להיות שותף עם פלוני לשנה, ואחר כך נשבע להיות שותף עם אחר לשנתיים, לא חייל בכולל, דהוה בקום ועשה, ובאור שמח פליג עליה דזה חשיבא שב ואל תעשה, דהרי מבטל שבועה הראשונה בהא שאינו עוסק עם הראשון, והרי אם לא יעסוק כלל גם כן מבטל שבועתו הראשונה, והרי זה כמו בנשבע שלא לשבת בסוכה, [והיינו לאכול חוץ לסוכה], דמבטל מצוות סוכה בשב ואל תעשה וחייל בכולל.

וכתב באור שמח דיש לומר דתלי בפלוגתת בבלי וירושלמי בנשבע לאכול וזרק לים דדעת הירושלמי (שבועות פ"ג ה"ז) דחייב מלקות דהוה ליה קום ועשה, אבל תוספות (שבועות ד' א' ד"ה אבל) סברי דאינו חייב. אם כן תיקשי הירושלמי אהדדי, שהרי כתב בירושלמי (שבועות פ"ג ה"ד) דחייל בסוכה בכולל עוד מקומות ביחד עם הסוכה. ותיקשי הרי הביטול מצוה הוה בקום ועשה והרי אף בכולל אינו חל לבטל מצוה בקום ועשה.

אלא צריך לומר דגדר מעשה לחייב מלקות וגדר מעשה דלא חייל בכולל לא דמי להדדי. ואע"פ דלענין חיוב מלקות חשיב קום ועשה מכל מקום לענין כולל חשיב שב ואל תעשה.

הוכחה מהגרע"א דחייל השבועה

הנה לכאורה יש להוכיח מדברי הגרע"א (תניינא סי' קל"ח) דבנידון הנ"ל חיילא השבועה, דהרי כתב דבנשבע שלא ליהנות מהסוכה הנאת הגוף, חיילא השבועה בכולל גם על המצוה, ואם כן לדידיה בהך דמרגלית נמי תחול השבועה. וביאור ההוכחה כדלקמן:

א. דברי הגרע"א

הנה איתא בגמרא (נדרים ט"ז ב') דבאומר הנאת סוכה עלי, מותר לצאת ידי חובתו בהסוכה, דמצות לאו ליהנות ניתנו נמצא דבישיבה בסוכה כדי לקיים המצוה לא חשיב הנאה מהסוכה.

והקשה הגרע"א (תניינא סי' קל"ח) הא בישיבה בסוכה איכא גם הנאת הגוף, ובכהאי גוונא לא אמרינן כללא דמצוות לאו ליהנות ניתנו, דהרי דמי (ראש השנה כ"ח א') לטבילה במעין בימות החמה דאסרינן ולא אמרינן דמצות טבילה לאו ליהנות ניתנו מכיון דיש לו גם הנאת הגוף.

לא מסתכלים ואין חיות ואין תועלת מגנבים. נמצא דהשבועה על ההנאה אינה מבטלת את המצוה, ומזה הוכיח הגרע"א דעל כרחך שבועתו רק על הנאת המצוה, וכן הקונם רק על הנאת המצוה. וזה מקשינ בגמרא דמצוות לאו ליהנות ניתנו.

ג. בעיני קרא כשיש הנאת הגוף

הנה יפה אמרו, אך נראה דאין זה כוונת הגרע"א, שהרי הקשה דלמה לי קרא דקונם חל לבטל המצוה, כיון דאסר הנאת הגוף, וזה גם שבועה חיילא, ומאי קושיא אימא דבעיני קרא בגוונא שאי אפשר לו למצוא חפץ בלא הנאת הגוף.

ד. הוכחה להנ"ל מתוך דברי הגרע"א

גם מהא דהכריח הגרע"א מקושייתו זו דההנאה דסוכה הוא חלק מהמצוה, ואם כן גם שבועה לא תחול. וכוונתו דאין לומר דקרא לא אתי לסוכה אלא לשופר ונהנה מהתקיעה וחייל הקונם, דבזה גם שבועה חיילא, משא"כ בסוכה דשבועה לא תחול כיון דההנאה חלק מהמצוה, אבל הקונם חייל דמכל מקום חל אחפצא ולא שייך בזה מצוות לאו ליהנות ניתנו דהא הנידון על הנאת הגוף. [ולא סבירא ליה כעונג יום טוב או"ח סי' נ]. והשתא אמאי השבועה לא חיילא, הא יכול לישב בסוכה דאין הנאת הגוף ולמה יעבור על הנאת הגוף, נהי דהוה חלק מן המצוה אך יכול לקיים המצוה גם בלאו זה.

[וכי תימא דמכל מקום השתא מקיים מצוה, כשם שבשתי סוכות יכול לילך לסוכה אחרת אם אין ההנאה חלק מהמצוה, הכי נמי אם ההנאה חלק מהמצוה, וידעתי שיש להשיב].

אלא משמע דדעת הגרע"א דאם נשבע על הנאת הגוף אם אינה חלק מהמצוה, חיילא שבועתו אע"פ שבוה יבטל את המצוה. ואם כן הכי נמי בנידון דידן דמרגלית בתוך תפילין.

ותירץ הגרע"א דאייירי דהקונם הוה רק על הנאת המצוה ולא על הנאת הגוף מהסוכה. והוכיח כך מהא דאמרינן התם דשבועה שלא אהנה מן הסוכה, לא חיילא השבועה, דהוה שבועה לבטל את המצוה, והרי אם אמר בסתם שלא אהנה, אם כן משמע בכלל זה כל ההנאות מהסוכה אף הנאת הגוף מהסוכה, כגון שימוש בגג הסוכה וכדומה, אם כן ליחול השבועה בכלל, דבנשבע לבטל המצוה חל בכלל, אלא על כרחך איירי באמר בפירוש שלא אהנה דהיינו הנאת המצוה. [ולמסקנת הגמרא דאמר ישיבת סוכה עלי, דהיינו דוקא הנאת הישיבה].

ותיקשי היאך כתב דבנשבע לא ליהנות מהסוכה אף הנאת הגוף, מכיון דחלה השבועה על הנאת הגוף מהסוכה, חלה בכלל גם על קיום המצוה בהסוכה, הרי נימא דלא חלה השבועה גם על הנאת הגוף מהסוכה, דהרי אם יחול על הנאת הגוף מהסוכה לא יוכל לקיים מצוות סוכה דהרי ממילא ינהה מהסוכה, ואם כן נימא דגם השבועה שלא ליהנות הנאת הגוף מהסוכה הוה שבועה לבטל את המצוה.

אלא חזינ דפסיקא ליה דבכהאי גוונא חייל, מכיון דהנאת הגוף מהסוכה אינו נגד המצוה אלא זה מונע ממנו קיום המצוה, ואם כן הוא הדין בנידון דידן דמרגלית יחול השבועה. אמנם מסברא היה נראה דלא חלה השבועה דדמי למכשירין. והדבר צריך עיון.

ב. כונת הגרע"א דהנאת הגוף אינו מונעו מהמצוה

העירוני לדחות דאין הוכחה מהגרע"א, דהרי כוונתו דבנשבע מהנאת הגוף אינו לבטל המצוה דיכול לישב בסוכה בגוונא דאין לו הנאה הגוף.

כגון דיש על הסוכה סדין לנאותה ונימא דשבועתו לא חיילא על הסדין אלא רק על הסכך. אך בפשוטו הסדין בכלל הסוכה.

או בגוונא דאין לו הנאה בכלל מהסוכה דאין שמש ואין רוח ואנשים

ענייני שבת

טלטול לצורך דבר האסור דאסרינן אף כשלא נעשה בסיס, או הוה לצורך דבר המותר דשרינן. [והארכנו בכל זה בספר היובל למרן החתם סופר סי' ס"ח].

וגם יש לדון בגוונא דהגרע"א דהשתא ניחא ליה בהיות הבשר בסיר שלא יתפור. אך אם כן גם בשוכח איכא גוויני דנימא הכי.

יש גם מלאכת מבשל

הנה העירוני הא יש כאן לא רק איסור בישול בשר בחלב, אלא גם כן מלאכת בישול בשבת, דהרי מבשל הטעם של חלב הנבלע בבשר. [ואף ביום טוב מיתסר כיון דאסור באכילה].

א. אין בישול אחר בישול

יש ליישב, חדא, דהאי חלב שבהכף כבר נתבשל פעם אחת ואם כן אין בישול אחר בישול, ואף בדבר לח הרי הכרעת רמ"א דכל שלא נצטנן לגמרי שרינן, ואם כן על כרחך דעיקר כהפוסקים דאין בישול אחר בישול בלח אלא דמחמרינן בנצטנן.

משא"כ בישול בשר בחלב יהא בזה, לא מיבעיא להסוברים דיש בישול אחר בישול בבשר וחלב, אלא אף להסוברים דאין בישול אחר בישול בבשר וחלב, מכל מקום הרי הבשר טרם נתבשל.

תו, למה שכתב בחתם סופר לחדש דאף אם הבשר נתבשל לחודיה והחלב נתבשל לחודיה, מכל מקום אם מבשלים אותם ביחד יש איסור בישול בשר וחלב.

ב. אינה צריכה לגופה

תו יש לומר דהאי בישול לא ניחא ליה והוה ליה מלאכה שאינה צריכה לגופה. אך יש לדון דחשיב מלאכה שצריכה לגופה, דהרי בתחילת הנחת הבשר היה צריכה לגופה. [וכתבנו בזה במקום אחר].

ג. איירי בהטמין מערב שבת

אך באמת אין צריך לכל זה, דנידון הגרע"א הוא באופן שהטמין מערב שבת ונזכר בתוך השבת שיעירה התבשיל בכף חולבת ולא שהגיס התבשיל בתוך השבת.

עובדא דהגר"י סלנטר

הנה רבינו ישראל סלנטר זצ"ל (דרושים וחיידושים מהגר"ס עמוד פ"א, וע"ע קובץ תבונה סי' ס"ג עמוד צ"ו) נסתפק במי שהטמין קדירה בשרית לשבת, ונודע לו שטעה והגיס התבשיל בכף חלבית, האם יסלק התבשיל מהאש קודם שיתבשל כמאכל בן דרוסאי כדי שלא יעבור על איסור בישול בשר בחלב, או דלמא אמרינן דאסור לו להוריד הסיר מהאש בשבת, כיון דהתבשיל נאסר בהנאה ונעשה מוקצה, ונימא דלא שרינן איסור מוקצה כדי שלא יעבור על איסור בשר בחלב.

[וכתב הגר"י ס' דלא דמי להא (שבת ד' א') דהתירו רדיית הפת כדי שלא יעבור על איסור בישול, דהתם שרינן דרבנן דשבת משום דאורייתא דשבת, אבל מנא לן דשרינן דרבנן דשבת משום דאורייתא דאיסור אחר].

א. נעשה מוקצה

הנה הטעם דהבשר נעשה מוקצה, אע"פ דהבשר וחלב עדיין לא נתבשלו ביחד, היינו מחמת הטעם של חלב שנבלע בהבשר, וכמו שאסור לאכול חלב לאחרי בשר אם לא עבר זמן אף שלא נתבשלו ביחד. ואם כן הוה ליה מוקצה.

ב. הוא הדין בדעתו להוסיף דבר המותר ושכח

הנה שמעינן מדבריו דאע"ג שדעתו היתה להניח בשר כשר בקדירה ואשתכח דנאסר, מכל מקום הוי בסיס.

מעתה אם נעשה בסיס בכהאי גוונא, אע"ג שדעתו הוה רק לדבר המותר, אם כן הוא הדין במניח דבר האסור ודעתו היתה להוסיף דבר המותר, כל שכן דיהא בסיס אם לא הניח הדבר המותר.

ובגליון הקודם הבאנו דאיתמר משמיה דהגר"ר שלמה זלמן אוירבאך זצ"ל לא כך, וזה לשונו, מסתבר דמכיון שאינו רוצה שהבסיס יהיה למוקצה בלבד, אלא גם לדבר המותר שהוא חשוב יותר מהמוקצה, דינו שפיר כשכח. עד כאן דבריו].

ג. טלטול מן הצד

הנה יש לדחות דאף אם לא הוה בסיס הוה ליה טלטול מן הצד לצורך דבר האסור, ותליא ברצונו שלא יבשל הבשר בחלב האם הוה